

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата психологічних наук
Фінів Ольги Ярославівни
про дисертаційну роботу та автореферат
Бугайчук Тетяни Анатоліївни
**«ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ»,**
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Професійне самовизначення є однією з необхідних форм власне самовизначення особистості. Загалом самовизначення є процесом і результатом вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів самоздійснення в конкретних обставинах життя; психологічним механізмом набуття та прояву особистістю свободи, є встановленням людиною своїх власних особливостей, можливостей, здібностей, вибір людиною критеріїв, норм оцінювання себе, цінностей, виходячи з вимог соціуму і до самого себе.

Ключовою рисою фахівця є його здатність до самоактуалізації й самореалізації, що визначає особливості професійної мотивації, системи праґнень, ціннісних орієнтацій та смислу праці. Формування цих мотиваційних характеристик має розпочинатися ще в школі та вищому навчальному закладі, якраз тому стратегічним завданням освітніх структур є орієнтація особистості на професійне самовизначення.

Самовизначення – активний процес розуміння себе, свого місця в суспільстві і свого призначення в житті. Самовизначення – це складний, багатоступінчастий процес розвитку людини. Для розуміння проблеми самовизначення особистості важливо враховувати те, що воно пов'язано з цінностями, з потребою формування смыслої системи, в якій центральне місце займає проблема сенсу життя та орієнтації на майбутнє, а відтак і із професійним самовизначенням особистості.

Процес самовизначення є вузловою проблемою взаємодії індивіда і суспільства, де висвітлюються основні аспекти цієї взаємодії. Так професійне самовизначення розглядається у контексті проблем формування особистості: як

частина особистісного самовизначення; як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості, як фактор формування особистості, та як одна з форм соціалізації

Відповідно до важливості проблеми, її недостатньої розробленості в сучасній теорії і практиці психологічної науки можна зробити висноваок, що дисертаційне дослідження Бугайчук Тетяни Анатоліївни можна вважати актуальним, доцільним та доволі новаторським. Актуальність теми визначається особливою значущістю дослідження професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями, яка набувається з позицій аналізу інтегративних тенденцій успішної професіоналізації психологів у контексті взаємозв'язку їх особистісних і професійних якостей та в контексті з'ясування змісту і специфіки психологічної допомоги як забезпечення емоційної, смыслої і екзистенційної підтримки студентів з обмеженими можливостями. Додатковим аргументом на користь доцільності дисертаційного дослідження Т.А. Бугайчук слугує недостатній рівень розробленості в сучасній теорії і практиці психологічної науки даної проблеми.

Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лєві Українки (протокол № 4 від 25 листопада 2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 25 січня 2011 р.).

Здійснений аналіз основного змісту дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що авторкою аргументовано визначено понятійний апарат дослідження, а саме: об'єкт, предмет, мета, що дозволило чітко сформулювати завдання та висунути гіпотезу. Вважаємо, що усі поставлені завдання дисеранткою виконані у повному обсязі.

У першому розділі основну увагу зосереджено на детальній характеристиці змісту та структурі професійного самовизначення особистості, зокрема на особливостях професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. Цікавим вважаємо підхід науковця до висвітлення сутності професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. На нашу думку доречним є представлений аналіз професійного

становлення особистості, як формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значимих і професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічних особливостей особистості. Вважаємо доволі цікавим авторське бачення змісту професійного самовизначення особистості як процесу узгодження різноманітних тенденцій і вимог, які задаються базовою суперечністю між соціально-професійними вимогами, що ставляється до індивіда, та його бажаннями й можливостями їх реалізації, що охарактеризоване у параграфі 1.1. Однак варто відзначити деяку описовість при характеристиці наукової дефініції «інвалід» у параграфі 1.2.

Заслуговує на увагу те, що у дослідженні представлено грунтовну характеристику компонентів, критеріїв та показників самовизначення. Визнаємо як обґрунтований той факт, що здобувачка, на основі проведеного аналізу, вибудувала авторське бачення професійного самовизначення осіб з обмеженими можливостями.

Другий розділ, в основному, присвячений експериментально-діагностичному дослідженню психологічних чинників професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. Значущим у контексті реалізації поставлених у дисертаційному дослідженні завдань, вважаємо запропонований авторкою підхід до характеристики критеріїв та показників професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями. Такий підхід науковця свідчить про її високий рівень теоретичних знань та практичних умінь у використанні процедур психодіагностики професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

Цілком доречним, на нашу думку, є визначення узагальненої картини психологічних особливостей формування професійного самовизначення осіб з обмеженими фізичними можливостями; інтеграції студентів з обмеженими можливостями за засобами соціально-трудової реабілітації, що складається з системи заходів психолого-педагогічного, соціально-економічного, медичного

характеру, та здійснюється за активної участі особистостей з обмеженими можливостями в діяльності; інституціалізації психологічної допомоги, яка посприяла виникненню, разом із паралельним розвитком традиційної медичної та релігійної допомоги, два принципово нових види послуг і професій: 1) соціальна допомога – сприяння і 2) психологічна допомога – консультування; основних критеріїв щодо виокремлення таких структурно-функціональних компонентів професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями, тобто: критерій професійної спрямованості, критерій професійної активності та критерій професійної компетентності, – кожен з яких є своєрідною вимогою щодо якості оцінки даного психологічного явища та в комплексі утворюють внутрішню стійку взаємозалежність між собою.

Причому визнаємо креативним та інноваційним підхід авторки до їх суті та практичної доцільності. Як суттєвий позитивний аспект відмітимо те, що дисеранткою пропонуються конкретні практичні механізми та шляхи впровадження виокремлених психодіагностичних методів для вивчення психологічних особливостей професійного самовизначення осіб з обмеженими фізичними можливостями. Це дало можливість проаналізувати зміст ціннісних орієнтацій студентів, виявити відмінності у змісті термінальних та інструментальних цінностей, визначити провідні мотиви професійної діяльності, визначити показники комунікативно-характерологічних особливостей майбутніх психологів тощо.

У третьому розділі дисертаційного дослідження головна увага зосереджена на розробці та апробації програми тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями та оцінці ефективності програми тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями. Зокрема позитивне враження справляє належним чином організований та проведений констатувальний етап експерименту (в другому розділі), а також формувальний етап експериментального дослідження з використанням методів математичної статистики для кількісної та якісної характеристики отриманих результатів. Доречними є представлення методики

практичного впровадження програми тренінгу професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями, що висвітлені у параграфі 3.1.

Нам імпонують виважені підходи дисерантки щодо доведення випадковості розходжень числових даних до експерименту й невипадковості розходжень числових результатів після його проведення. Подані у дисертаційному дослідженні таблиці та рисунки, а також додатки суттєво підвищують сприймання наукової інформації та збільшують цінність проведеної роботи по формуванню професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями. Чіткі та логічно структуровані висновки до кожного розділу свідчать при високий рівень професійної компетентності здобувача як педагога-науковця.

У загальному відзначаємо високий науковий і методичний рівень дисертаційного дослідження Тетяни Анатоліївни Бугайчук. Безперечною цінністю рецензованої дисертаційної роботи, безумовно є наукова новизна одержаних результатів. Зокрема, вперше в психологічній теорії визначено і обґрунтовано та емпірично верифіковано психологічний зміст структурних складових професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями на рівні ціннісних, інтегральних, мотиваційних, емоційних, комунікативних і соціально-адаптаційних характеристик; з'ясовано детермінацію тренінгового впливу на перебіг професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями; удосконалено наукові уявлення про структурно-функціональні компоненти (ціннісна позиція, особистісна самореалізація, соціальна інтеграція) професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями засобом обґрунтування критеріїв (професійна спрямованість, професійна активність і професійна компетентність) та показників (аксіологічні, інтегральні, мотиваційні, емоційні, комунікативні і соціально-адаптаційні) їх виокремлення; також подального розвитку набули положення про психологічні чинники (трансцендентний, трансособістісний, транссоціальний) професійного самовизначення студентів-майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями.

Тетяна Анатоліївна зуміла грамотно визначити показники й компетентно дослідити психологічні особливості професійного самовизначення студентів-майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями. Позитивно оцінюємо те, що здобувачкою розкрито можливості впровадження професійно зорієнтованих практичних вправ, елементів тренінгових технологій, рольових ігор, комунікативних завдань.

Практичне значення одержаних результатів отриманих результатів дослідження полягає у тому, що запропонована організаційна схема емпіричного вивчення професійного самовизначення майбутніх психологів з обмеженими фізичними можливостями може бути застосована у роботі психологів вищих навчальних закладів; розроблений і апробований тренінг професійного самовизначення особистості майбутніх студентів-психологів з обмеженими фізичними можливостями може бути використаний не тільки під час навчання студентів у вищому навчальному закладі, але й під час їх адаптації до суспільного життя, а також під час профорієнтаційної роботи педагогів і психологів спеціальних навчальних закладів для вихованців з обмеженими фізичними можливостями. Результати дослідження можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Загальна психологія», «Клінічна психологія», «Педагогічна психологія», «Спеціальна психологія», «Практична психологія в сфері соціальної роботи», «Психодіагностика», «Реабілітаційна психологія», «Профорієнтація і профвідбір», «Психологія здоров'я», «Психологія людей з особливими потребами», «Психологія інвалідності».

Відзначаючи позитивні напрацювання та здобутки дисертантки під час вирішення досліджуваної проблематики, вважаємо за доцільне звернути увагу на певні недоліки та дискусійні моменти:

1. Параграф 1.2 який має назву «Особливості професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями» варто з огляду на те, що у ньому розкрито поняття «особа з обмеженими можливостями», доповнити та висвітлити в ньому власне професійне самовизначення особистості з порушеннями розвитку. Зокрема для кращого сприймання інформації представити

інформацію про особливості професійного самовизначення студентів з різним характером порушень у вигляді таблиці.

2. Вважаємо, що авторці слід було більш ґрунтовніше мотивувати чому вона обрала особливості професійного самовизначення саме студентів-психологів з обмеженими функціональними можливостями.

3. У рецензованому дослідженні значна увага присвячена характеристиці структурно-функціональних компонентів професійного самовизначення студентів з обмеженими фізичними можливостями, що представлена у графічному вигляді на рис. 2.1 ст. 56 в дисертації. Однак вважаємо, що варто було б у графічній моделі презентувати поряд із компонентами ще й відмінності у їх прояві у здорових студентів та у студентів з обмеженими можливостями.

4. Дисертаційне дослідження мало б ще більше доказовості та було б ще більш аргументованим, у тому випадку, якщо б авторка опитала на констатувальному етапі експерименту кваліфікованих фахівців, які працюють з такими студентами та висвітлила труднощі, з якими вони зустрічаються у своїй діяльності.

Проте, слід відзначити, що висловлені зауваження носять дискусійний характер, а тому істотно не впливають на загальну високу позитивну оцінку роботи. Дисертаційне дослідження Бугайчук Тетяни Анатоліївни, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Зазначимо, що отримані результати є доцільними та раціональними для розв'язання питання професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями.

Вірогідність, надійність та об'єктивність результатів дослідження не викликають жодних сумнівів, адже гарантовані широтою охоплення та узагальнення зібраних і опрацьованих особисто дисертанткою наукових джерел (220 найменувань, з них – 4 видання іноземними мовами), комплексним застосуванням теоретичних, емпіричних та статистичних методів, а також можливістю впровадження отриманого авторкою досвіду у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів, які готують майбутніх психологів.

Науково-дослідницькі результати достатньо повно відображені у різноманітних публікаціях дисерантки, а саме нею за темою дисертації опубліковано 10 наукових публікацій (9 – одноосібні), з яких 8 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема 1 публікація в зарубіжному науковому виданні), 2 – апробаційного характеру. Матеріали дослідження доповідалися та отримали схвальні відгуки під час роботи міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, а також на міжрегіональному науково-методологічному семінарі.

Відзначимо належний рівень мовностилістичної культури дисертаційного дослідження. Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті дисертації зроблено із дотриманням усіх вимог.

Дисертаційне дослідження «Психологічні чинники професійного самовизначення особистості з обмеженими фізичними можливостями» вважаємо завершеною самостійною науковою роботою, що заслуговує позитивної оцінки, на основі того факту, що воно містить нові науково обґрунтовані результати в галузі професійної освіти. За науковим рівнем, обсягом, актуальністю, науковою обґрунтованістю, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу матеріалу дисертація повністю відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. З огляду на це її автор – Тетяна Анатоліївна Бугайчук заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології управління
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Фінів О.Я.

